

DAWID PIĄTEK,
KATARZYNA SZARZEC,
MICHAŁ PILC*

Wolność gospodarcza i demokracja a wzrost gospodarczy krajów transformujących się¹

Wstęp

A. Smith, F.A. Hayek, M. Friedman dostrzegali związek między wolnością polityczną i gospodarczą a wzrostem bogactwa i dobrobytu narodu, ale były to sądy aprioryczne, niepoparte badaniami empirycznymi. Uznawali, że wolność jest naturalną cechą człowieka, a państwo działające praworządnie ma umożliwić efektywne korzystanie z niej (Szarzec 2013). Żaden z tych ekonomistów nie miał odpowiednich narzędzi do „mierzenia” wolności politycznej i ekonomicznej. Prace nad ich miernikami, które prowadzone są od lat 70. XX w. w przypadku wolności politycznej i od lat 90. w przypadku wolności gospodarczej, mają wielkie znaczenie dla rozwoju ekonomii i formowania poglądów na temat roli i pożądaných cech instytucji państwa w gospodarce.

Problemem podjętym w artykule jest pytanie o relację przyczynową pomiędzy wolnością gospodarczą, polityczną (demokracją) a wzrostem gospodarczym w krajach transformujących się. Problem ten jest poruszany w literaturze przedmiotu, jednak badań empirycznych jest stosunkowo niewiele, a także nie zawsze wykorzystywano dostępne wskaźniki wolności politycznej i gospodarczej. Ponadto upływ czasu sprawił, że dysponujemy znacznie dłuższymi szeregami czasowymi, co przy tego rodzaju badaniach jest szczególnie istotne. Kraje transformujące się łączył ten sam system polityczny i gospodarczy, który był też przyczyną ich pro-

* Dr Dawid Piątek, Katedra Makroekonomii i Badań nad Gospodarką Narodową, Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu, e-mail: dawid.piatek@ue.poznan.pl; dr hab Katarzyna Szarzec, Katedra Makroekonomii i Badań nad Gospodarką Narodową, Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu, e-mail: k.szarzec@ue.poznan.pl; dr Michał Pilc – Katedra Makroekonomii i Badań nad Gospodarką Narodową, Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu, e-mail: michal.pilc@ue.poznan.pl

¹ Praca powstała w ramach projektu pt. „Państwo wobec wolności gospodarczej. Teoria i praktyka transformacji”, sfinansowanego ze środków Narodowego Centrum Nauki przyznanych na podstawie decyzji numer DEC–2011/01/B/HS4/00802.

blemów. Transformacja postsocjalistyczna była zarówno zmianą polityczną (od systemu autorytarnego do demokratycznego), jak i gospodarczą (od gospodarki centralnie zarządzanej do gospodarki rynkowej oferującej znacznie więcej wolności gospodarczej). Ponadto transformacja stanowiła tzw. quasi-naturalny eksperyment (Acemoglu i in. 2005) i dlatego też badanie relacji między wolnością polityczną i gospodarczą a wzrostem gospodarczym w tych krajach wydaje się uzasadnione. Pojawia się więc pytanie, jaki jest wpływ wolności politycznej i gospodarczej na wzrost gospodarczy i czy doświadczenia tych państw potwierdzają ustalenia, które pojawiają się w literaturze przedmiotu w odniesieniu do krajów rozwiniętych.

1. Przegląd literatury

1.1. Demokracja

Znaczenie ustroju politycznego – demokracji czy dyktatury – dla dobrobytu kraju jest przedmiotem zainteresowania od bardzo długiego czasu. Z punktu widzenia wolnego człowieka ustrojem, który oferuje mu wolność polityczną, jest demokracja. W pismach ekonomistów ten system pojawia się jako pożądany, choć wskazują oni na uwarunkowania wykształcenia się i rozwoju demokracji w zależności od poziomu rozwoju gospodarczego kraju. Na związki między demokracją a gospodarką zwracano już uwagę w XVII w., kiedy nowoczesna demokracja dopiero się formowała, a przyrosty dobrobytu były niewielkie. Pojawiły się wówczas dwa konkurencyjne spojrzenia na związki między demokracją a gospodarką. T. Hobbes (1651) w *Lewiatanie* wypowiadał się negatywnie na temat demokracji. Twierdził, że rządy większości łatwiej ulegają wpływom różnych grup interesów, które nie kierują się w swoich działaniach dobrobytem całego społeczeństwa. Wyżej cenił więc rządy autorytarne uważając, że w interesie panującego jest dbanie o dobrobyt poddanych, co zapewnia bogactwo, siłę i bezpieczeństwo państwa. Z taką pozytywną oceną władcy nie zgadzał się J. Harrington (1656, 1992), według którego to właśnie panujący dąży do wzbogacenia się kosztem swoich poddanych i dlatego należy konstytucyjnie ograniczyć jego władzę. Tam, gdzie T. Hobbes widział ułomności rządu większości, tam J. Harrington widział siłę demokracji w ograniczaniu władzy panującego. Pierwszy z nich wskazywał więc na naciski grup interesów, a drugi – wątpił w dobre intencje władcy.

Wraz z wykształceniem się gospodarki kapitalistycznej, zaczęto analizować związki między demokracją a kapitalizmem. Rozważania koncentrowały się wokół dwóch wątków. Po pierwsze, jakie warunki sprzyjają przyjmowaniu i upowszechnianiu się systemu demokratycznego, i po drugie – jak demokracja wpływa na dobrobyt (wzrost gospodarczy). M. Weber uważał, że demokracja i kapitalizm są wynikiem unikalnego splotu warunków, które zaistniały w Europie Zachodniej. Wśród nich wymieniał protestantyzm, kładący nacisk na odpowiedzialność jed-

nostki (Lipset 1959). Podobnie postrzegał to J.A. Schumpeter, według którego demokracja jest produktem kapitalizmu, ale jednocześnie kapitalizm i demokracja wspierają swój rozwój (Glapiński 2003). F.A. Hayek (1944) zwracał uwagę, że kapitalizm jest warunkiem koniecznym występowania demokracji, a upowszechnienie się poglądów kolektywistycznych nieuchronnie prowadzi do jej destrukcji. M. i R. Friedman (2006) podkreślali związki między wolnością polityczną i ekonomiczną. Według nich ograniczenie wolności w jednej dziedzinie życia z dużym prawdopodobieństwem doprowadzi do zmniejszenia jej zakresu w pozostałych dziedzinach. Podkreślali, że wolność gospodarcza jest zasadniczym warunkiem wolności politycznej².

S. Lipset (1959) postawił hipotezę – wywodząc ją od Arystotelesa – że warunkiem koniecznym prawidłowego funkcjonowania demokracji jest pewien poziom dobrobytu. Biedne społeczeństwa ulegają bowiem hasłom głoszonym przez demagogów, a w takich warunkach demokracja nie może się utrzymać. Powszechnie odczytywano to twierdzenie jako wskazanie, że przejście do demokracji jest efektem wzrostu dobrobytu i przyjmowano jako jeden z niewielu pewników w naukach społecznych (Burkhart, Lewis-Beck 1994), albo – jak stwierdza L. Diamond (1992, cyt. za: Hyden 2003) – jako jeden z najsilniejszych i najlepiej potwierdzonych związków³. Jednak zdaniem Przeworskiego i in. (2009) demokracja nie jest skutkiem wzrostu dobrobytu. Pojawienie się demokracji jest egzogeniczne, ale w krajach zamożnych szanse utrzymania się demokracji są większe niż w biednych i dlatego wśród krajów bogatych jest większy odsetek państw demokratycznych. Z kolei na wpływ demokracji na zamożność wskazują D.C. North (1990) i B.R. Weingast (1997), którzy podkreślają, że rozwój gospodarki rynkowej i związany z tym wzrost dobrobytu nie był możliwy bez pewnego poszerzenia zakresu wolności politycznej. Jednak zdaniem A. Greifa (2008) wskazywanie na jeden kierunek zależności między sferą gospodarczą a polityczną jest nadmiernym uproszczeniem. Zwraca on uwagę, że nieprzypadkowo współczesna gospodarka rynkowa i liberalne państwo pojawiły się jednocześnie.

W literaturze brakuje więc jednoznacznego rozstrzygnięcia, czy demokracja poprzedza, następuje, czy też pojawia się jednocześnie wraz ze wzrostem dobrobytu. Panuje jednak konsensus, że wzrost poziomu życia jest czynnikiem sprzyjającym demokracji (Elgström 2002; Trebilcock, Mota Prado 2011). Pozostaje jednak pytanie: czy demokracja wpływa na tempo wzrostu gospodarczego? Współczesną dyskusję wokół tej kwestii można podzielić na trzy grupy poglądów ze względu na rodzaj wpływu demokracji na wzrost gospodarczy: negatywny, pozytywny lub obojętny. Według pierwszej z nich demokracja przyczynia się do spowolnienia wzrostu gospodarczego (Halperin, Siegle, Weinstein 2005). Wolność polityczna i dobrobyt są konkurencyjnymi celami rozwoju, a demokracja przyczynia się do spowolnienia wzrostu gospodarczego (Hewlett 1979; Huntington, Nelson 1976, cyt. za: Sirowy,

² Podobnie twierdzi L. Balcerowicz (1999). Natomiast B. Snowdon (2007) stwierdza, że nie było i nie ma kraju na świecie, w którym byłyby zapewnione wolności polityczne bez jednoczesnego dużego zakresu wolności gospodarczej.

³ Potwierdzają to m.in. Barro (1999) oraz Murtin i Wacziarg (2011).

Inkeles 1990). Demokracja jest więc swego rodzaju dobrem luksusowym, na które mogą sobie pozwolić tylko kraje rozwinięte. W przypadku krajów słabo rozwiniętych lub na średnim poziomie rozwoju demokracja nie sprzyja wzrostowi dobrobytu, ponieważ trudno w niej utrzymać dyscyplinę i porządek społeczny. P. Collier (2009) na podstawie przeprowadzonych badań doszedł do wniosku, że w krajach o niskim dochodzie demokracja przyczynia się do wzrostu napięcia i liczby aktów przemocy. Słabe strony ustroju gospodarczego z demokracją wymieniane w literaturze to m.in.: niska stopa inwestycji i nadmierna konsumpcja, uleganie żądaniom grup nacisku, a także problemy z konfliktami społecznymi, etnicznymi czy klasowymi (Feng 2003). Przyspieszenie tempa wzrostu gospodarczego wymaga zwiększenia stopy inwestycji, co może oznaczać konieczność zmniejszenia wydatków socjalnych państwa. Taka polityka, mimo że jest korzystna w dłuższej perspektywie, nie ma szans realizacji w warunkach demokracji, gdyż nie uzyska społecznego poparcia (Rao 1984–85). Charakterystycznym zjawiskiem dla demokracji jest również istnienie presji – ze strony różnych zorganizowanych grup nacisku – na zwiększenie poziomu konsumpcji, co odbywa się kosztem obniżenia inwestycji (De Schweinitz 1959; Galenson 1959, cyt. za: Przeworski i Limongi 1993; Huntington 1968, cyt. za: H. Doucouliagos i M. Ulubasoglu 2006a; Krueger 1974; Bhagwati 1982). Stąd wniosek, że tylko w warunkach dyktatury władze mogą efektywnie prowadzić politykę ekonomiczną, której celem jest przyspieszenie tempa wzrostu gospodarczego (Haggard 1990, cyt. za: Kurzman, Werum, Burkhart 2002). Rządy autorytarne są bardziej odporne na działania grup nacisku i nie pozwalają na ujawnienie się konfliktów społecznych, choć często dzieje się to drogą represji⁴.

Według drugiej grupy poglądów demokracja jest czynnikiem przyspieszającym wzrost dobrobytu (Trebilcock, Mota Prado 2011). Zdecydowanie odrzuca się twierdzenie o dobroczynnym wpływie rządów autorytarnych. Nie można bowiem zakładać, że głównym celem dyktatora jest dążenie do wzrostu gospodarczego i zwiększenia zamożności kraju. Ponadto rządzący również podlegają presji grup nacisku, a ryzyko utraty władzy często zmusza ich do ulegania żądaniom. Państwo autorytarne nie zawsze jest państwem silnym⁵. Może dochodzić w nim do nadużycia władzy, a zachowania dyktatorów są mało przewidywalne. Niepewność gospodarowania prowadzi do zmniejszenia inwestycji i obniżenia tempa wzrostu.

Wyniki gospodarcze osiągane przez kraje autorytarne są bardzo zróżnicowane, ponieważ zależą w dużym stopniu od osobowości dyktatora (Besley, Kudamatsu 2007)⁶. Demokracja ogranicza nadużycia władzy, a ponadto umożliwia pokojowe jej przekazanie, podczas gdy sukcesja władzy w warunkach dyktatury zawsze

⁴ Na przykład Hewlett (1980, cyt. za: Kurzman, Werum, Burkhart 2002) uważa, że osiągnięcie stabilizacji makroekonomicznej i wzrostu gospodarczego w latach 60. w Brazylii było możliwe dzięki represyjnej polityce rządów wojskowych, tłumiącej niepokoje społeczne. Podobne poglądy są formułowane w stosunku do polityki gospodarczej i strategii rozwojowej stosowanej w Chinach.

⁵ Zwracają na to uwagę de Haan i Siermann (1995).

⁶ Dyktatury występowały nie tylko w najszybciej rozwijających się w ostatnich 50 latach krajach (Chiny, Korea Płd., Singapur, Tajwan), ale także w tych, w których tempo wzrostu było najniższe (Demokratyczna Republika Konga, Etiopia, Republika Południowej Afryki, Haiti, Myanmar).

rodzi niepewność (Tavares, Wacziarg 2001). North (1990) oraz M. Olson (1993) zwracają uwagę, że niepewność w dyktaturze dotyczy także równości wobec prawa i bezpieczeństwa własności, które jest znacznie większe w warunkach demokracji. Jak podkreśla Olson (2000), respektowanie prawa własności i wolności gospodarczej – tak ważne dla rozwoju gospodarczego – nie jest zapewnione w ustroju autorytarnym, w którym zależy to jedynie od kaprysów władzy. Wpływa to niekorzystnie na aktywność ekonomiczną i wielkość inwestycji. Demokracja, zapewniając równe warunki gospodarowania, jest katalizatorem postępu technicznego i umożliwia wejście na rynek nowym przedsiębiorstwom oraz wpływa na rozwój kapitału ludzkiego (Gerring i in. 2005). Niezmiernie istotne jest również to, że tylko w warunkach demokracji możliwe jest trwałe rozwiązanie konfliktów między różnymi grupami społecznymi. Demokracja sprzyja więc stabilnemu i zrównoważonemu wzrostowi w długim okresie (Sirowy, Inkeles. 1990).

Zgodnie z trzecią grupą poglądów, demokracja nie jest zmienną istotnie wpływającą na tempo wzrostu gospodarczego. R. Barro (2003) podkreśla, że dla wzrostu gospodarczego istotniejsze znaczenie ma praworządność, wolność gospodarcza i bezpieczeństwo praw własności oraz stabilność makroekonomiczna, a nie sama demokracja. Według tego autora demokracja nie jest warunkiem koniecznym wzrostu gospodarczego, ale fałszywe jest przeświadczenie, że tylko w warunkach autorytarnych rządów możliwe jest wyjście z ubóstwa (Barro 2002). Również J. Bhagwati (2002) zwraca uwagę, że demokracja nie musi zwiększać tempa wzrostu gospodarczego. W odróżnieniu od Barro, uznaje on jednak demokrację za jeden z czynników stabilnego wzrostu, któremu powinna towarzyszyć gospodarka rynkowa.

Na podstawie literatury trudno jest więc ustalić jednoznacznie, jaki wpływ ma demokracja na tempo wzrostu gospodarczego. Ale jak stwierdzają Doucouliagos i Ulubasoglu (2006a), na podstawie metaanalizy badań empirycznych zależności między demokracją a wzrostem gospodarczym nie ma podstaw do twierdzenia, iż wolność polityczna ma negatywny wpływ na tempo wzrostu gospodarczego. Bezpośredni wpływ demokracji na wzrost gospodarczy jest zerowy; występuje jednak dodatni wpływ pośredni, tj. demokracja pozytywnie wpływa na kapitał ludzki, wolność gospodarczą, ogranicza inflację i zwiększa stabilność polityczną.

Z pewnością demokracja jest również wartością samą w sobie, nawet jeśli nie wpływa na zwiększenie tempa wzrostu gospodarczego. Ludzie mają prawo do wolności osobistej, także wolności politycznej (Sen 1999). R. Dahl (2000) wśród wielu korzyści będących skutkiem demokracji wylicza pokój i właśnie dobrobyt. D. Rodrik (2000) traktuje demokrację i prawa człowieka jako fundamentalne metainstytucje, które umożliwiają społeczeństwu odpowiedni wybór z dostępnego zestawu instytucji. Dzięki nim możliwy jest wolny wybór ludzi, sprzyjający rozwojowi optymalnych rozwiązań instytucjonalnych i wzrostowi dobrobytu. Kraje demokratyczne mają także bardziej stabilne gospodarki, które lepiej reagują na negatywne szoki i charakteryzują się mniejszym zróżnicowaniem zamożności mieszkańców. Zdaniem Rodriki (2003) mimo że demokracja nie jest warunkiem koniecznym wzrostu w krajach słabo rozwiniętych, to jednak trudno sobie bez niej wyobrazić osiągnięcie przez te

kraje poziomu rozwoju państw najbogatszych. Ponadto wśród państw rozwiniętych jest większy udział demokracji niż wśród państw słabo rozwiniętych⁷, a szanse utrzymania ustroju demokratycznego są tym większe, im kraj jest bogatszy.

Badania nad wpływem demokracji na zmiany produkcji w krajach przechodzących transformację postsocjalistyczną są dość nieliczne⁸. V. Popov (2000) zwraca uwagę, że demokratyzacja w warunkach braku praworządności prowadzi do spadku produkcji. Ceną przejścia od reżimu autokratycznego do demokracji przed wprowadzeniem „rządów prawa” jest więc zmniejszenie tempa wzrostu gospodarczego. S.N.S. Cheung (1998) także ostrzega przed wprowadzeniem demokracji zanim dokonana zostanie prywatyzacja, gdyż jak stwierdza, może to prowadzić do przeregulowania gospodarki i pogoni za rentą. Analiza przeprowadzona przez G. Hodgsona (2006) skłoniła go do stwierdzenia, że w krajach transformujących się przeważają negatywne skutki demokracji – pojawiają się potężne grupy interesów manipulujące procesem politycznym, a duże zróżnicowanie narodowościowe (*ethnic fractionalization*) przyczynia się do wykorzystywania władzy w celu poprawy sytuacji jedynie własnej grupy etnicznej. Zupełnie inne wnioski wynikają z prac J. Fidrmuca. Według niego zależność między demokracją a wzrostem gospodarczym jest bardziej skomplikowana i ma kształt litery „U” (Fidrmuc 2000). Brak demokracji lub pełna demokracja prowadzą do lepszych wyników gospodarczych niż umiarkowany jej zakres, co stanowi przeciwieństwo zależności, jaką otrzymał w swych badaniach Barro (1996). Jednak w początkowym okresie transformacji (lata 1990–1993) wpływ demokracji na wzrost gospodarczy – jeżeli nie była ona połączona z liberalizacją – był negatywny (Fidrmuc 2001a). Fidrmuc (2001b) zwraca jednak uwagę, że demokracja wywiera pośredni wpływ na wzrost gospodarczy – przyczynia się do postępów w liberalizacji, a ta wpływa pozytywnie na tempo wzrostu. Całkowity wpływ demokracji na produkcję jest więc pozytywny.

1.2. Wolność gospodarza

Od początku rozwoju ekonomii wolność jest traktowana jako podstawowa cecha podmiotu gospodarującego. Najsilniejszy wpływ na dobrobyt i wzrost gospodarczy wywiera wolność gospodarza, która od czasów A. Smitha jest uważana za niezbędną dla poprawy dobrobytu. Jednak była to tylko intuicja i traktowanie wolności jako prawa naturalnego. Niemniej dowodzono, że istnienie wolności gospodarczej umożliwia działanie „niewidzialnej ręki”, którego efektem jest nie tylko wzrost zamożności podmiotu gospodarującego, ale również całego społeczeństwa (Smith 1776). Wolny człowiek dokonuje wyborów gospodarczych, które według niego są najbardziej efektywne, co prowadzi do racjonalnej alokacji zasobów. Brak lub

⁷ Według Index of Democracy EUI w 2011 r. wśród 25 państw uznanych za w pełni demokratyczne 22 były gospodarkami o wysokim dochodzie (według klasyfikacji World Bank). Z 51 państw uznanych za autorytarne tylko siedem należy do gospodarek o wysokim dochodzie (Arabia Saudyjska, Bahrajn, Gwinea Równikowa, Katar, Kuwejt, Oman, Zjednoczone Emiraty Arabskie) (Democracy Index 2012).

⁸ Szerzej na temat czynników wzrostu gospodarczego w okresie transformacji: (Piątek, Kukułka 2011).

ograniczenie wolności oznacza ograniczenie możliwości wyboru, a to powoduje, że alokacja nie jest najlepszą z możliwych. Ograniczanie wolności gospodarczej tłumi także przedsiębiorczość, która jest jednym z najważniejszych warunków trwałego wzrostu gospodarczego (Baumol, Litan, Schramm 2007), oraz innowacyjność. Efektywność gospodarowania jest więc wyższa w warunkach wolnego rynku, kiedy państwo ingeruje w gospodarkę w sposób ograniczony i ściśle według reguł.

Istnieje wiele definicji wolności gospodarczej, jednak większość badaczy zgadza się, że obejmuje ona: bezpieczne prawa własności (w stosunku do legalnie nabytych przedmiotów i praw); wolność zawierania umów z podmiotami krajowymi i zagranicznymi; brak interwencji państwa w warunki, na jakich zawierane są dobrowolne umowy, oraz wolność od konfiskaty własności poprzez nadmierne opodatkowanie lub niespodziewaną inflację (Hanke, Walters 1997). Podkreśla się przy tym, że spełnienie postulatu wolności gospodarczej oznacza istnienie rządów prawa, w tym działań państwa na rzecz ochrony praw własności oraz przestrzegania zawartych umów (Berggren 2003; Wu, Davis 1999).

Pierwsze badania zależności między wolnością gospodarczą a wzrostem gospodarczym były prowadzone z wykorzystaniem indeksu Scully i Slottje (1991). Z badań panelowych (ponad 100 państw) przeprowadzonych przez de Vanssay i Spindlera (1994) oraz de Haana i Siermanna (1998) wynika, że istnieje pozytywna i istotna statystycznie zależność pomiędzy poziomem PKB *per capita* i tempem wzrostu gospodarczego a zakresem wolności gospodarczej. Torstensson (1994), korzystając z tego samego indeksu, badał wpływ ochrony praw własności na wzrost gospodarczy. Potwierdził on, że możliwość arbitralnego pozbawienia osoby prywatnej jej własności przez państwo ma ujemny i istotny statystycznie wpływ na wzrost gospodarczy. Kolejne bardzo liczne prace wykorzystujące indeksy wolności gospodarczej (Index of Economic Freedom szacowany przez Heritage Foundation i Economic Freedom Index szacowany przez Fraser Institute) potwierdziły wpływ wolności gospodarczej na wzrost gospodarczy (Goldsmith 1995 i 1997; Easton, Walker 1997; Farr, Lord, Wolfenbarger 1998; Gwartney, Holcombe, Lawson 1999; Heckelman 2000; Ali, Crain 2002; Dawson 2003; Vega-Gordillo, Álvarez-Arce 2003; Weede 2006). Jednocześnie z niektórych badań wynika, że wyższy poziom PKB *per capita* wpływa na zwiększenie zakresu wolności politycznej (Wu, Davis 1999) i gospodarczej (Farr, Lord, Wolfenbarger 1998; Hanson 2000; Dawson 2003). Niektórzy autorzy przyjmują jako wskaźnik wolności gospodarczej udział wydatków rządowych w PKB. Z badań tych wynika, że zależność pomiędzy udziałem wydatków państwa w PKB a tempem wzrostu gospodarczego jest ujemna i istotna statystycznie (Barro 1989, 1991; Gwartney, Holcombe, Lawson 1998; Barro, Sala-i-Martin 2004).

W literaturze panuje zgoda co do tego, że wolność gospodarcza ma istotny i pozytywny wpływ na tempo wzrostu gospodarczego, niezależnie od użytego wskaźnika, doboru krajów i okresu analizy⁹. Badania potwierdzają, że wolność gospo-

⁹ Podsumowanie wyników badań między wolnością a wzrostem gospodarczym zob. (Doucouliagos, Ulubasoglu 2006b; Carlsson, Lundström 2002; Berggren 2003).

darcza oddziałuje na tempo wzrostu gospodarczego poprzez pozytywny wpływ na wielkość inwestycji krajowych (Doucouliagos, Ulubasoglu 2006b) i zagranicznych (Calvo, Sanchez-Robles 2003). Związek między wolnością gospodarczą a tempem wzrostu gospodarczego ma charakter przyczynowo-skutkowy, w którym wolność jest przyczyną (w sensie Granger) wzrostu (Heckelman 2000; Justesen 2008). Vega-Gordillo i Álvarez-Arce (2003) zwracają też uwagę, że utrzymanie szybkiego i trwałego wzrostu gospodarczego wymaga wolności gospodarczej, ale także politycznej, oraz że poszerzanie wolności w obu tych obszarach daje efekt synergii.

Doświadczenia krajów transformujących się potwierdzają znaczenie wolności gospodarczej. Jednak badania dotyczące wpływu wolności gospodarczej na wzrost dotyczą głównie oddziaływania liberalizacji warunków podejmowania działalności gospodarczej na zmiany produkcji. Większość ekonomistów zgadza się co do tego, że wpływ ten był pozytywny (de Melo, Denizer, Gelb 1997; Fischer, Sahay 2000; Fidrmuc 2001b). Wielu autorów zwraca jednak uwagę, że jednocześnie był on nieliniowy. Badania przeprowadzone przez Hernández-Cata (1997) wskazują, że radykalna liberalizacja prowadzi w pierwszym okresie do gwałtowniejszego spadku produkcji niż powolne poszerzanie zakresu wolności gospodarczej. Jednak okres ten jest krótszy, a następujący po nim wzrost gospodarczy szybszy. Z innych badań wynika, że zwiększenie poziomu liberalizacji gospodarki obniża tempo wzrostu gospodarczego, ale osiągnięty poziom liberalizacji wpływa na nie pozytywnie (de Melo i in. 1996; Wolf 1999; Falcetti, Raiser, Sanfey 2000; Staehr 2003). Efekt netto jest dodatni i początkowa strata wielkości produkcji zostaje w odrobioną, a kraje, które szybciej liberalizowały swoje gospodarki, uzyskują większe przyrosty PKB.

2. Demokracja i wolność gospodarcza w krajach postsocjalistycznych

Nasza analiza zmian poziomu wolności politycznej i gospodarczej obejmuje 25 krajów transformujących się, które pogrupowano według przynależności do określonych regionów. Są to (w nawiasie podano rok rozpoczęcia transformacji w danym kraju):

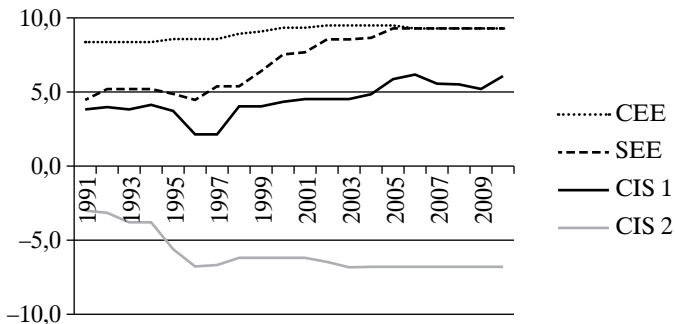
- a) Europa Środkowo-Wschodnia i kraje bałtyckie (CEE – Central-Eastern Europe and Baltic States): Czechy (1991), Estonia (1992), Litwa (1992), Łotwa (1992), Polska (1990), Słowacja (1991), Węgry (1990);
- b) Europa Południowo-Wschodnia (SEE – South-East Europe): Albania (1991), Bułgaria (1991), Chorwacja (1990), Macedonia (1990), Rumunia (1991), Słowenia (1990);
- c) Rosja i były republiki radzieckie z wyłączeniem krajów bałtyckich (na rysunkach i w tabeli CIS – Commonwealth of Independent States): Armenia, Azerbejdżan, Białoruś, Gruzja, Kazachstan, Kirgistan, Mołdawia, Tadżykistan, Turkmenistan, Ukraina, Uzbekistan (wszystkie w 1992).

Celem transformacji było ustanowienie demokracji oraz wprowadzenie gospodarki rynkowej. Oznaczało to konieczność odejścia od monopolu władzy partii komunistycznej do demokracji i pluralizmu politycznego, a w sferze gospodarczej – przejście od gospodarki centralnie zarządzanej do rynkowej, co oznaczało konieczność znacznego poszerzenia zakresu wolności gospodarczej. Zmiany w zakresie wolności politycznej (opisywanej przez wskaźnik *Polity 2*¹⁰ oraz wskaźnik *Political Rights* publikowany przez Freedom House¹¹) przedstawione zostały na rysunkach 1 i 2 oraz w tabelach 1 i 2 w aneksie.

Rysunek 1

Wolność polityczna (wskaźnik *Polity 2*) w latach 1991–2010

Źródło: Opracowanie własne.

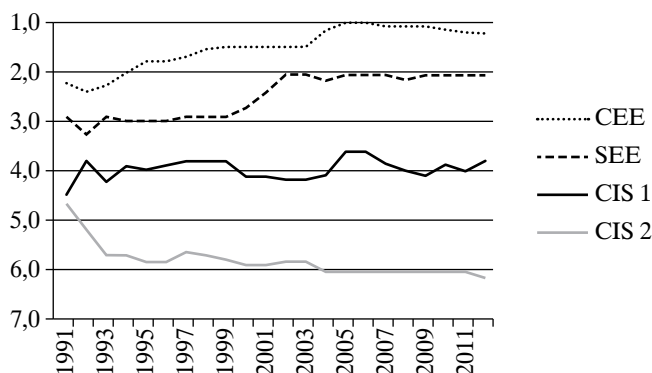
Ze względu na ogromne zróżnicowanie pod względem wolności politycznej w krajach CIS grupę tę podzielono na dwie części: CIS 1 – kraje, w których wskaźnik *Polity* był dodatni w 2010 r. (Rosja, Armenia, Gruzja, Kirgistan, Mołdawia, Ukraina), oraz CIS 2 – kraje, w których wskaźnik ten był ujemny (Azerbejdżan, Białoruś, Kazachstan, Tadżykistan, Turkmenistan, Uzbekistan). Państwa z grupy CIS 2 to kraje autokratyczne, w których brak jest tendencji do zwiększania zakresu wolności politycznej (Turkmenistan i Uzbekistan mają najgorsze wskaźniki: -9), a nawet w okresie transformacji ten zakres się zmniejszył. Państwa należące do CIS 1 to kraje, które według opisywanego wskaźnika znajdują się na granicy między systemem autorytarnym a demokratycznym. Jednak brak w tej grupie krajów jednoznacznych tendencji do wprowadzenia demokracji – w Kirgistanie zakres wolności politycznej w ostatnich latach rośnie, ale w Rosji i na Ukrainie maleje. Kraje CEE i SEE właściwie zakończyły proces przechodzenia do demokracji, przy czym w tej drugiej grupie państw proces ten był znacznie bardziej czasochłonny. Natomiast w CEE znaczny zakres wolności politycznej pojawił się niemal od początku transformacji, a zmiany w tym zakresie wyprzedzały zmiany gospodarcze (Balcerowicz 1997; Marelli i Signorelli 2010)¹².

¹⁰ Wskaźnik *Polity 2* przyjmuje wartości od -10 do 10, gdzie -10 to całkowita autokracja, a 10 to całkowita demokracja. Sposób liczenia i konstrukcja wskaźnika zob. (Marshall, Jaggers, Gurr 2011, s. 3–27).

¹¹ Wskaźnik przyjmuje wartość od 1 do 7, gdzie 1 oznacza największą wolność polityczną, a 7 – najmniejszą. Szerzej: (Freedom House 2012).

¹² Czy ułatwiało, czy też utrudniało to transformację zob. (Kleer 2007).

Rysunek 2
Wolność polityczna (wskaźnik Freedom House) w latach 1991–2012

Źródło: Opracowanie własne.

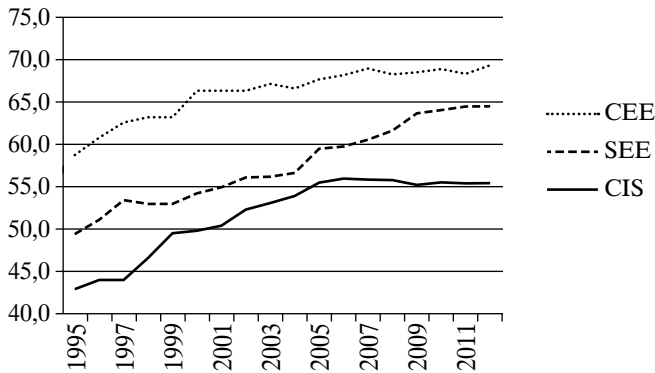
Przy analizie zmian wolności politycznej mierzonej wskaźnikiem publikowanym przez Freedom House również dokonano podziału państw należących do CIS na dwie grupy, ze względu na poziom wolności politycznej w 2012 r. W grupie CIS 2 znalazły się kraje, które według Freedom House określane są jako *not free* (wskaźnik 5,5–7). Są to te same kraje, co poprzednio (Azerbejdżan, Białoruś, Kazachstan, Tadżykistan, Turkmenistan, Uzbekistan) oraz Rosja. W państwach tych zakres swobód demokratycznych nie rośnie, a nawet w porównaniu z 1991 r. znacząco się zmniejszył. Nie weszły one więc w ogóle na ścieżkę demokracji. Natomiast w grupie krajów CIS 1 (Armenia, Gruzja, Kirgistan, Mołdawia, Ukraina) zakres wolności politycznej jest trochę większy i ze względu na to są one określane jako *partly free*. Znacznie lepiej przedstawia się sytuacja państw w SEE i CEE, gdyż wszystkie one (z wyjątkiem Macedonii) osiągają wskaźnik od 1–2,5, a więc należą do krajów *free*. Wyraźna jest jednak różnica między tymi dwoma regionami. W Europie Środkowej zmiany polityczne były szybsze, a zakres demokracji jest szerszy.

W okresie transformacji oprócz zmian politycznych zachodziły również zmiany gospodarcze. Wprowadzanie gospodarki rynkowej wymagało poszerzenia zakresu wolności gospodarczej, dlatego też liberalizacja była jednym z podstawowych obszarów transformacji. Zmiany w zakresie wolności gospodarczej (opisywanej przez *Index of Economic Freedom*¹³) przedstawione zostały na rysunku 3 oraz w tabeli 3 w aneksie.

Trzy kraje CEE są liderami również pod względem oferowanego zakresu wolności gospodarczej. Należy jednak zwrócić uwagę na fakt, że większość z nich zalicza się do kategorii *moderately free*, czyli IEF jest poniżej 70 (wyjątkiem są Czechy, Estonia i Litwa). Ponadto trzeba zauważyć, że zakres wolności gospodarczej zwiększał się znacznie wolniej niż w przypadku wolności politycznej. W państwach

¹³ Wskaźnik przyjmuje wartość od 0 do 100, gdzie 0 oznacza całkowity brak wolności gospodarczej, a 100 największą wolność gospodarczą. Szerzej: (Heritage Foundation 2012).

Rysunek 3
Wolność gospodarcza (*Index of Economic Freedom, IEF*) w latach 1995–2012

Źródło: Opracowanie własne.

SEE wskaźnik wolności gospodarczej jest na nieco niższym poziomie, ale nie są to duże różnice w porównaniu z krajami CEE. Natomiast państwa CIS oferują znacznie mniej wolności. Mimo że w latach 1995–2012 poziom IEF znacząco się zwiększył, to i tak średnia wynosząca 55,3 w 2012 r. oznacza, że kraje te można zaliczyć do kategorii *mostly unfree*. Należy jednak podkreślić duże zróżnicowanie tej grupy; z jednej strony zaliczają się do niej Armenia i Gruzja (IEF w 2012 r. odpowiednio 69,4 oraz 72,2), a z drugiej – kraje określane jako *repressed economies*: Turkmenistan, Ukraina, Uzbekistan (IEF w 2012 r. odpowiednio 42,6, 46,3 i 46). W ostatnich latach brak w tej grupie krajów tendencji do dalszego zwiększania wolności gospodarczej.

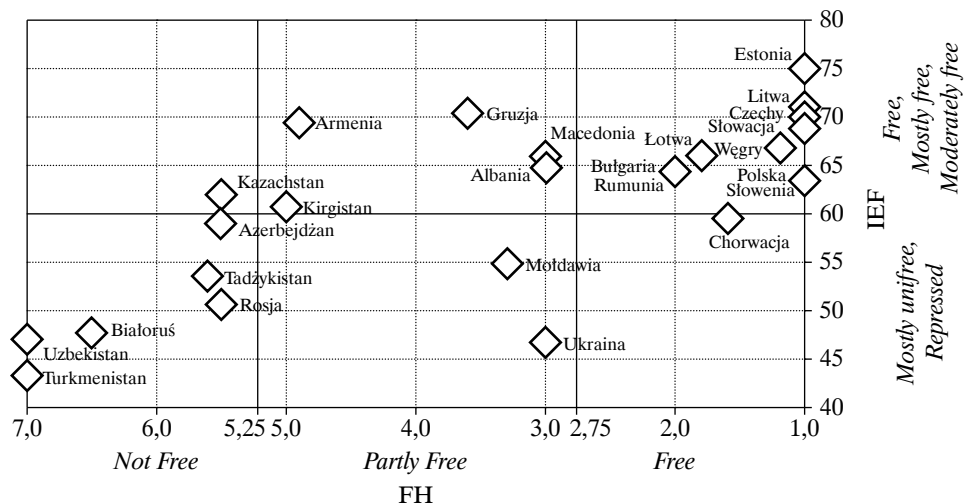
Relację pomiędzy wolnością gospodarczą a demokracją w krajach transformujących się przedstawiono na rysunku 4.

Powyżej pogrubionej poziomej linii znajdują się kraje oferujące wolność gospodarczą (*moderately free, mostly free* oraz *free* w terminologii używanej w *Index of Economic Freedom*), a poniżej te, w których tej wolności nie ma (*mostly unfree* oraz *repressed*). Natomiast liniami pionowymi zaznaczono graniczne wielkości w odniesieniu do demokracji – po lewej stronie znajdują się kraje oferujące najmniej wolności politycznej (określane przez Freedom House jako *not free*), na środku kraje częściowo wolne (*partly free*), a na prawo są kraje demokratyczne (*free*).

Wszystkie kraje CEE oraz większość państw SEE (oprócz Albanii, Chorwacji i Macedonii) znajdują się w prawej górnej części wykresu. Są to kraje, które wstąpiły do UE lub do niej aspirują. W ich przypadku można stwierdzić, że osiągnęły już poziom wolności spotykany w krajach rozwiniętych. Na drugim krańcu znajdują się kraje z lewej, dolnej części – brak w nich wolności politycznej i gospodarczej, a w przypadku Białorusi, Turkmenistanu i Uzbekistanu możemy mówić o państwach autorytarnych. Nie ma natomiast jednoznacznych przykładów tzw. oświeconych

Rysunek 4

Wolność gospodarcza (*Index of Economic Freedom*) a demokracja (wskaźnik *Freedom House*) w krajach transformujących się (wartości średnie dla lat 2008–2012)

Źródło: Jak na rys. 2 i 3.

dyktatur czyli państw pozbawionych wolności politycznej, ale oferujących wolność gospodarczą. W pewnym stopniu tylko zbliżają się do tego stanu Kazachstan (jednak poziom wolności gospodarczej jest tam dość mały) oraz Armenia i Gruzja (tam z kolei poziom wolności politycznej jest większy niż w typowej dyktaturze). Analiza powyższego wykresu skłania do wniosku, że zwiększanie wolności politycznej i gospodarczej jest komplementarnym przedsięwzięciem. Kraje demokratyczne oferują też wolność gospodarczą (istotny wpływ miało tutaj przystąpienie do UE; Staehr, Tamazian, Vadlamannati 2009). Natomiast państwa, w których system polityczny jest represyjny, są również państwami, w których brak jest wolności politycznej.

3. Analiza empiryczna

3.1. Dane

Analiza empiryczna została przeprowadzona dla 25 krajów transformujących się dla lat 1990–2011. Źródła poszczególnych zmiennych zostały wskazane w Aneksie w tabeli 1, natomiast statystyki opisowe w tabeli 2.

Wykorzystaną w badaniu miarą wzrostu gospodarczego były roczne zmiany realnego PKB *per capita*¹⁴, które zostały pozyskane z bazy *World Development*

¹⁴ W celu obliczenia rocznych zmian realnego PKB wykorzystano następujący wzór: $Y_t / (Y_{t-1})$, gdzie Y oznacza realny PKB *per capita*, a t oznacza czas (mierzony w latach).

Indicators publikowanej przez Bank Światowy. Jako miary wolności politycznej wykorzystano indeks *Polity 2* (Marshall, Jagers, Gurr 2011) oraz indeks *Political Rights* publikowany przez Freedom House (2012). Dodatkowo, w celu rozszerzenia badania, wykorzystano także inny indeks opracowany przez Freedom House – *Civil Rights* oraz średnią arytmetyczną obu indeksów publikowanych przez Freedom House ze względu na ich duże podobieństwo i silne skorelowanie.

W celu określenia stopnia wolności gospodarczej w krajach transformujących się został wykorzystany *Index of Economic Freedom* publikowany przez Heritage Foundation (2012) oraz 10 wskaźników wchodzących w skład tego indeksu mierzących poszczególne obszary wolności gospodarczej. Indeks ten został wybrany z uwagi na fakt jego corocznego publikowania począwszy od 1995 r., co odróżnia go od innego, często stosowanego w literaturze wskaźnika wolności gospodarczej zaproponowanego przez Fraser Institute (2012), który w ujęciu rocznym publikowany jest dopiero od 2001 r.

Dodatkowo w badaniu wykorzystano także następujące wskaźniki pochodzące z raportu *Doing Business* przygotowanego przez Bank Światowy: *Starting a Business – Cost, Enforcing Contract – Time, Enforcing Contracts – Cost* oraz *Protecting Investors* (Bank Światowy 2012). Należy przy tym zauważyć, że chociaż wykorzystanie powyższych wskaźników w analizach determinant wzrostu gospodarczego może okazać się wartościowe, to ich przydatność w badaniu długookresowych relacji pomiędzy wolnością a wzrostem gospodarczym jest ciągle dość ograniczona – projekt *Doing Business* został bowiem rozpoczęty dopiero w 2002 r. (Bank Światowy 2012).

3.2. Model ekonometryczny

Możliwość weryfikacji istnienia relacji przyczynowo-skutkowej przy użyciu metod ilościowych jest ograniczona, gdyż przy ich pomocy możliwa jest jedynie weryfikacja istnienia zależności statystycznej pomiędzy badanymi zmiennymi. Zależność taka może, ale nie musi, być wynikiem istnienia relacji przyczynowo-skutkowej. Dlatego też w ekonometrii weryfikacja istnienia relacji przyczynowo-skutkowej często oparta jest na „słabszej” definicji przyczynowości, która została zaproponowana przez Grangera (1969). Korzystając z tej definicji, można powiedzieć, że zmienna X_t jest przyczyną Y_t w sensie Grangera, jeżeli można lepiej przewidywać przyszłe wartości Y_t z wykorzystaniem zmiennej X_t niż bez jej pomocy.

Przedstawiona powyżej koncepcja przyczynowości została w niniejszej pracy wykorzystana do weryfikacji następującej hipotezy: wolność polityczna i gospodarcza nie była przyczyną w sensie Grangera wzrostu gospodarczego w krajach postsocjalistycznych w okresie transformacji.

Weryfikacja tej hipotezy została oparta na poniższych trzech równaniach:

$$\Delta y_{i,t} = A_0 D_t + \sum_{j=1}^q \gamma_j \Delta y_{i,t-j} + \alpha_i + \varepsilon_{i,t}, \quad (1)$$

$$\Delta y_{i,t} = A_0 D_t + \sum_{j=1}^q \gamma_j \Delta y_{i,t-j} + \sum_{j=1}^q \beta_j p f_{i,t-j} + \alpha_i + \mu_{i,t}, \quad (2)$$

$$\Delta y_{i,t} = A_0 D_t + \sum_{j=1}^q \gamma_j \Delta y_{i,t-j} + \sum_{j=1}^q \theta_j e f_{i,t-j} + \alpha_i + \mu_{i,t}, \quad (3)$$

gdzie i oznacza kraj, t oznacza czas, Δy symbolizuje zmianę PKB *per capita*, pf i ef oznaczają odpowiednio poziom wolności politycznej i gospodarczej, $A_0 D_t$ to część deterministyczna (wyraz wolny, trend), α_i to zmienna zero-jedynkowa dla kraju i , ε oraz μ to składniki losowe. Równanie (1) wykorzystywane jest do określenia jaka część zmienności wzrostu gospodarczego w badanych krajach może być wyjaśniona przez opóźnione wartości samego wzrostu. Natomiast równania (2) i (3), które są rozwinięciem równania (1), służą do sprawdzenia, czy opóźnione wartości indeksów wolności politycznej i gospodarczej mogą dostarczyć jakichś nowych informacji dotyczących zmienności wzrostu gospodarczego. Jeżeli opóźnione wartości któregoś z tych indeksów nie wniosłyby żadnej nowej informacji odnośnie do zmienności wzrostu gospodarczego, to indeks ten nie mógłby być uważany za przyczynę wzrostu gospodarczego w sensie Grangera w badanym okresie. Dlatego też weryfikowaną hipotezę można formalnie zapisać jako: $\beta_1 = \beta_2 = \dots = \beta_q = 0$, co oznacza, że wolność polityczna nie była przyczyną wzrostu gospodarczego w sensie Grangera, oraz $\theta_1 = \theta_2 = \dots = \theta_q = 0$, co oznacza, że wolność gospodarcza nie była przyczyną wzrostu gospodarczego w sensie Grangera.

Celem przedstawianego badania była również weryfikacja hipotezy odwrotnej, tzn. sprawdzenie, czy wzrost gospodarczy nie był przyczyną w sensie Grangera zmian w poziomie wolności politycznej i gospodarczej w krajach postsocjalistycznych w okresie transformacji. Pierwsza część powyższej hipotezy – dotycząca wolności politycznej – została zweryfikowana za pomocą równań:

$$p f_{i,t} = A'_0 D_t + \sum_{j=1}^q \beta'_j p f_{i,t-j} + \alpha'_i + \varepsilon_{i,t}, \quad (4)$$

$$p f_{i,t} = A'_0 D_t + \sum_{j=1}^q \beta'_j p f_{i,t-j} + \sum_{j=1}^q \gamma'_j \Delta y_{i,t-j} + \alpha'_i + \mu_{i,t}, \quad (5)$$

które są analogiczne do równań (1) oraz (2). Testowaną hipotezę można wtedy formalnie zapisać jako: $\gamma'_1 = \gamma'_2 = \dots = \gamma'_q = 0$, co oznacza, że wzrost gospodarczy nie był przyczyną w sensie Grangera zmian w poziomie wolności politycznej.

Natomiast sprawdzenie tego, czy wzrost gospodarczy nie był przyczyną zmian w zakresie wolności gospodarczej, zostało dokonane na podstawie równań:

$$e f_{i,t} = A''_0 D_t + \sum_{j=1}^q \theta''_j e f_{i,t-j} + \alpha''_i + \varepsilon_{i,t}, \quad (6)$$

$$e f_{i,t} = A''_0 D_t + \sum_{j=1}^q \theta''_j e f_{i,t-j} + \sum_{j=1}^q \gamma''_j \Delta y_{i,t-j} + \alpha''_i + \mu_{i,t}, \quad (7)$$

gdzie testowaną hipotezę można formalnie zapisać jako: $\gamma''_1 = \gamma''_2 = \dots = \gamma''_q = 0$.

Przedstawiane w literaturze empiryczne analizy związku pomiędzy wolnością polityczną i gospodarczą a wzrostem gospodarczym stosunkowo często opierają się na wartościach kilkuletnich średnich poszczególnych wskaźników (np. Dawson 2003; Vega-Gordillo, Álvarez-Arce 2003; Eicher, Schreiber 2005). Głównym celem obliczania kilkuletnich średnich jest ograniczenie wpływu wahań koniunkturalnych na jednoroczne wartości poszczególnych wskaźników. Takie podejście jednak znacząco ogranicza liczbę obserwacji, wpływa zatem na dokładność uzyskanych wyników. W niniejszym badaniu zdecydowano się zatem na przeprowadzenie estymacji zarówno dla danych rocznych, jak i pięcioletnich średnich¹⁵. Estymacje dla danych rocznych przeprowadzono dla kolejnych pięciu jednorocznych opóźnień (czyli wartości q). Analizowano zatem, czy badane zmienne pozostają w związku przyczynowo-skutkowym w okresie zarówno jednorocznym, jak i dwu-, trzy-, cztero- oraz pięcioletnim. W przypadku pięcioletnich średnich, z uwagi na niewielką liczbę obserwacji, wykorzystano jedynie jedno opóźnienie (tzn. $q = 1$).

Oceny parametrów równań (1)–(7) otrzymano za pomocą systemowego estymatora uogólnionej metody momentów (*system GMM estimator*) (Arellano i Bover 1995; Blundell i Bond 1998). Wykorzystano dwuetapową metodę estymacji z korektą Windmeijera (2005). Obliczenia oparto na logarytmach badanych zmiennych¹⁶.

Przyczynowość w sensie Grangera była testowana za pomocą testu Walda na poziomie istotności 5%. W przypadku modeli, w których liczba obserwacji była mniejsza lub równa 100, zastosowano następującą statystykę testową:

$$T_{WG} = \frac{T - k}{q} \cdot \frac{\hat{\sigma}^2(\varepsilon_t) - \hat{\sigma}^2(\mu_t)}{\hat{\sigma}^2(\mu_t)}, \quad (8)$$

która ma rozkład F . W powyższym równaniu $\hat{\sigma}^2(\varepsilon_t)$ to estymator wariancji reszt w równaniach (1), (4) oraz (6), $\hat{\sigma}^2(\mu_t)$ to estymator wariancji reszt w równaniach (2), (3), (5) i (7). T to liczebność próby, k to liczba wszystkich zmiennych objaśniających wykorzystanych odpowiednio w równaniach (2), (3), (5) oraz (7). Dla pozostałych modeli zastosowano następującą statystykę, która ma rozkład chi-kwadrat:

$$T_{WG} = T \cdot \frac{\hat{\sigma}^2(\varepsilon_t) - \hat{\sigma}^2(\mu_t)}{\hat{\sigma}^2(\mu_t)}. \quad (9)$$

Jeżeli oszacowana empiryczna wartość statystyki okazywała się większa od wartości krytycznej, to były podstawy do odrzucenia przyjętej hipotezy zerowej i do wnioskowania o istnieniu zależności przyczynowej w sensie Grangera między analizowanymi zmiennymi.

¹⁵ Wyjątkiem były zmienne z niewielką liczbą obserwacji (*IEF_Labor*, *Business_start_cost*, *Enforcing_contr_time*, *Enforcing_contr_cost* oraz *Investor_protect*), dla których analizę oparto jedynie na danych rocznych.

¹⁶ W celu obliczenia logarytmów wartości zmiennej *Polity 2* zostały zwiększone o 10.

3.3. Wyniki

Ostateczne wyniki przeprowadzonych analiz empirycznych przedstawiono w tabeli 3. Empiryczne i krytyczne wartości poszczególnych statystyk dla danych rocznych przedstawiono w tabelach 4 i 5, natomiast dla pięcioletnich średnich w tabeli 6.

Uzyskane wyniki wskazują na istotność związku między wolnością polityczną a wzrostem gospodarczym w krajach transformujących się. Analiza przeprowadzona dla danych rocznych pozwala zauważyć, że każdy z wykorzystywanych wskaźników wolności politycznej okazał się przyczyną wzrostu gospodarczego w sensie Grangera przynajmniej dla jednego z analizowanych opóźnień (tabela 4). Uzyskane wyniki wskazują również, że wzrost gospodarczy był przyczyną w sensie Grangera zmian każdego z analizowanych wskaźników wolności politycznej przynajmniej dla jednego z analizowanych opóźnień (tabela 5). Dane roczne wskazują zatem na możliwość istnienia sprzężenia zwrotnego między wolnością gospodarczą a wzrostem gospodarczym w krajach transformujących się w analizowanym okresie.

Jednak analiza przeprowadzona dla pięcioletnich średnich jednoznacznie wskazuje, że relacja przyczynowa między wolnością polityczną a wzrostem gospodarczym ma charakter jednokierunkowy – wszystkie analizowane wskaźniki wolności politycznej okazały się przyczynami w sensie Grangera wzrostu gospodarczego, natomiast wzrost gospodarczy nie był przyczyną w sensie Grangera zmian żadnego z analizowanych wskaźników wolności politycznej (tabela 6).

Uzyskane rezultaty potwierdzają również, że wolność gospodarcza była przyczyną wzrostu gospodarczego w sensie Grangera w krajach transformujących się w analizowanym okresie. Ten wniosek jest szczególnie uzasadniony dla następujących wskaźników: *Investment freedom*, *Financial freedom* i *Freedom from corruption*, dla których empiryczne wartości testów Walda były większe od wartości krytycznych dla wszystkich analizowanych rocznych opóźnień (tabela 4). W przypadku średnich pięcioletnich przeprowadzone testy wskazały, że oprócz wyżej wymienionych wskaźników, za przyczyny wzrostu gospodarczego w sensie Grangera można także uważać wskaźniki: *Business freedom*, *Government spending* oraz *Property rights* (tabela 6).

Uzyskane wyniki pokazują także, że wzrost gospodarczy może być przyczyną w sensie Grangera zmian w niektórych wskaźnikach wolności gospodarczej. Taki wniosek jest uzasadniony zwłaszcza dla wskaźnika *Financial freedom*, dla którego empiryczne wartości testów Walda były większe od wartości krytycznych dla wszystkich analizowanych rocznych opóźnień (tabela 5). Uzyskane wyniki wskazują również, że pięcioletnie średnie wielkości wzrostu gospodarczego były przyczyną w sensie Grangera zmian pięcioletnich średnich wartości następujących wskaźników: *Business freedom*, *Government spending* oraz sumarycznego indeksu wolności gospodarczej – *Index of economic freedom* (tabela 6).

Należy dodać, że uzyskane rezultaty jedynie w bardzo niewielkim stopniu wskazują na istnienie zależności przyczynowej w sensie Grangera między wskaźnikami publikowanymi w raportach *Doing Business* a wzrostem gospodarczym (tabela 3). Może to potwierdzać wcześniejsze przypuszczenia o ciągle ograniczonej przydatności tych wskaźników w badaniu zależności przyczynowo-skutkowej między wolnością gospodarczą a wzrostem gospodarczym.

Wnioski

Celem niniejszego artykułu była analiza związków pomiędzy wolnością polityczną i gospodarczą a wzrostem gospodarczym w 25 krajach transformujących się w latach 1990–2011. Uzyskane rezultaty pozwalają na sformułowanie następujących ogólnych wniosków:

1. Wolność polityczna i wzrost gospodarczy są ze sobą mocno związane. O ile jednak analiza przeprowadzona dla danych rocznych wskazuje, że wzrost gospodarczy miał wpływ na wolność polityczną, o tyle badanie na pięcioletnich średnich ujawnia wpływ wolności politycznej na wzrost gospodarczy. Wydaje się, że jedną z przyczyn poszerzania zakresu wolności politycznej może być dobra koniunktura. Natomiast w dłuższej perspektywie po wyeliminowaniu wahań koniunkturalnych, to demokracja prowadziła do szybszego tempa wzrostu. Można więc stwierdzić, że w krajach transformujących się demokracja i wzrost gospodarczy nie były konkurencyjnymi celami rozwoju.

2. Wolność gospodarcza, która pozytywnie wpływa na tempo wzrostu gospodarczego w krajach wysoko rozwiniętych, ma takie samo pozytywne oddziaływanie na wzrost gospodarczy również w krajach transformujących się. Szczególnie jednoznaczny pozytywny wpływ mają wskaźniki *Investment freedom* i *Freedom from corruption*.

3. Zwiększanie wolności politycznej i gospodarczej było w krajach transformujących się komplementarnym przedsięwzięciem. Kraje o dużym zakresie wolności politycznej oferują też szeroką wolność gospodarczą. Natomiast państwa o represyjnym systemie politycznym są także państwami, w których brak jest wolności gospodarczej.

Uzyskane rezultaty wskazują przy tym na potrzebę dokładnego oszacowania wpływu poszczególnych aspektów wolności gospodarczej na wzrost gospodarczy w krajach transformujących się (np. z wykorzystaniem modeli VAR) w celu sformułowania możliwie precyzyjnych rekomendacji dla polityki gospodarczej w tym zakresie. Wskazane jest również zbadanie, czy wstąpienie krajów do Unii Europejskiej wpływa na zmniejszenie tempa i zakresu reform politycznych i gospodarczych podejmowanych w krajach członkowskich w porównaniu z okresem kandydowania do UE. Wartościowym przedmiotem badań byłaby również analiza związków zachodzących między wzrostem gospodarczym, wolnością polityczną i gospodarczą a skalą nierówności ekonomicznych. Kraje postsocjalistyczne przed okresem transformacji charakteryzowały się bowiem niewielkim poziomem nierówności ekonomicznych, w okresie transformacji różnice te jednak istotnie się zwiększyły i to w sposób bardzo zróżnicowany w poszczególnych krajach. Wskazana byłaby zatem identyfikacja determinant tego zróżnicowania oraz analiza wpływu nierówności ekonomicznych na poziom wolności politycznej i gospodarczej oraz na wzrost gospodarczy w krajach transformujących się.

Bibliografia

- Acemoglu D., Johnson S., Robinson J.A., *Institutions as a Fundamental Cause of Long-run Growth*, w: *Handbook of Economic Growth*, t. 1A, red. P. Aghion, S.N. Durlauf, Elsevier, 2005.
- Ali A.M., Crain W.M., *Institutional Distortions, Economic Freedom, and Growth*, „Cato Journal” 2002, nr 3.
- Arellano M., Bover O., *Another look at the instrumental variable estimation of error-components models*, „Journal of Econometrics” 1995, nr 1.
- Balcerowicz L., *Socjalizm, kapitalizm, transformacja. Szkice z przełomu epok*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1997.
- Balcerowicz L., *Państwo w przebudowie*, Wydawnictwo Znak, Kraków 1999.
- Bank Światowy, *Doing Business. Methodology*, <http://www.doingbusiness.org/methodology> (dostęp: 16.06.2012).
- Barro R.J., *A Cross-Country Study of Growth, Saving, and Government*, NBER Working Paper Series, nr 2855, 1989.
- Barro R.J., *Economic Growth in a Cross Section of Countries*, „Quarterly Journal of Economics” 1991, nr 2.
- Barro R.J., *Democracy and Growth*, „Journal of Economic Growth” 1996, nr 1.
- Barro R.J., *Determinants of Democracy*, „The Journal of Political Economy” 1999, nr 6.
- Barro R.J., *Rule of Law, Democracy, and Economic Performance*, w: *Index of Economic Freedom 2002*, The Heritage Foundation, 2002.
- Barro R.J., *Nic świętego. Ekonomiczne idee na nowe Millenium*, CeDeWu, Warszawa 2003.
- Barro R.J., Sala-i-Martin X., *Economic Growth*, Second Edition, The MIT Press, Cambridge, 2004.
- Baumol W.J., Litan R.E., Schramm C.J., *Good Capitalism, Bad Capitalism, and the Economics of Growth and Prosperity*, Yale University Press, New Haven & London 2007.
- Berggren N., *The Benefits of Economic Freedom. A Survey*, „The Independent Review” 2003, nr 2.
- Besley T., Kudamatsu M., *Making Autocracy Work*, Development Economics Discussion Paper Series 48, London School of Economics and Political Science, 2007.
- Bhagwati J.N., *Directly Unproductive, Profit-Seeking (DUP) Activities*, „The Journal of Political Economy” 1982, nr 5.
- Bhagwati J.N., *Democracy and Development: Cruel Dilemma or Symbiotic Relationship?*, „Review of Development Economics” 2002, nr 6.
- Blundell R., Bond S., *Initial Conditions and Moment Restrictions in Dynamic Panel Data Models*, „Journal of Econometrics” 1998, nr 87.
- Burkhart R.E., Lewis-Beck M.S., *Comparative Democracy: The Economic Development Thesis*, „The American Political Science Review” 1994, nr 4.
- Calvo M.B., Sanchez-Robles B., *Foreign Direct Investment, Economic Freedom and Growth: New Evidence from Latin-America*, „European Journal of Political Economy” 2003, nr 3.
- Carlsson F., Lundström S., *Economic Freedom and Growth: Decomposing the Effects*, „Public Choice” 2002, nr 3–4.
- Cheung S.N.S., *The Curse of Democracy as an Instrument of Reform in Collapsed Communist Economies*, Contemporary Economic Policy, kwiecień 1998.
- Collier P., *Wars, Guns, and Votes. Democracy in Dangerous Places*, HarperCollins, New York 2009.

- Dahl R., *O demokracji*, SIW Znak, Kraków 2000.
- Dawson J.W., *Causality in the Freedom-growth Relationship*, „European Journal of Political Economy” 2003, nr 19.
- de Haan J., Siermann C.L.J., *A Sensitivity Analysis of the Impact of Democracy on Economic Growth*, „Empirical Economics” 1995, nr 20.
- de Haan J., Siermann C.L.J., *Further Evidence on the Relationship between Economic Freedom and Economic Growth*, „Public Choice” 1998, nr 3–4.
- de Melo M., Denizer C., Gelb A., *From Plan to Market: Patterns of Transition*, w: *Macroeconomic Stabilization in Transition Economies*, The World Bank, Transition Economics Division, Policy Research Working Paper 1866, 1997.
- de Melo M., Denizer C., Gelb A., Tenev S., *Circumstance and Choice: The Role of Initial Conditions and Policies in Transition Economies*, The World Bank, Development Research Group, Policy Research Working Paper 1564, 1996.
- de Schweinitz K., *Industrialization, Labor Controls and Democracy*, „Economic Development and Cultural Change” 1959, nr 4.
- de Vanssay X., Spindler Z.A., *Freedom and Growth: Do Constitutions Matter?*, „Public Choice” 1994, nr 3–4.
- Democracy Index 2012. Democracy at a Standstill*, A Report from the Economist Intelligence Unit, <http://www.eiu.com>
- Diamond L., *Economic Development and Democracy Reconsidered*, w: *Reexamining Democracy*, red. G. Marks, L. Diamond, Sage Publications, Newbury Park, London 1992.
- Doucouliafos H., Ulubasoglu M., *Democracy and Economic Growth: A Meta-Analysis*, School of Accounting, Economics and Finance, School Working Paper – Economic Series 4, 2006a.
- Doucouliafos H., Ulubasoglu M., *Economic Freedom and Economic Growth: Does Specification Make a Difference?*, „European Journal of Political Economy” 2006b, nr 1.
- Easton S.T., Walker M.A., *Income, Growth, and Economic Freedom*, AEA Papers and Proceedings 1997, nr 2.
- Eicher T., Schreiber T., *Institutions And Growth: Time Series Evidence from Natural Experiments*, Working Papers, University of Washington, Department of Economics, 2005.
- Elgström O., *Development and Democracy. Gains and Gaps*, w: *Development and Democracy. What Have We Learned and How?*, red. O. Elgström, G. Hyden, Routledge, London–New York 2003.
- Falcetti E., Raiser M., Sanfey P., *Defying the Odds: Initial Conditions, Reforms and Growth in the First Decade of Transition*, European Bank for Reconstruction and Development, Working Paper 55, 2000.
- Farr W.K., Lord R.A., Wolfenbarger J.L., *Economic Freedom, Political Freedom, And Economic Well-Being: A Causality Analysis*, „Cato Journal” 1998, nr 2.
- Feng Y., *Democracy, Governance, and Economic Performance. Theory and Evidence*, The MIT Press, Cambridge MA, London 2003.
- Fidrmuc J., *Liberalization, Democracy and Economic Performance during Transition*, Center for European Integration Studies (ZEI), Working Paper 5, 2000.
- Fidrmuc J., *Democracy in Transition Economies: Grease or Sand in the Wheels of Growth?*, Center for European Integration Studies (ZEI), Working Paper 9, 2001a.
- Fidrmuc J., *Economic Reform, Growth and Democracy During Post-communist Transition*, Center for European Integration Studies (ZEI), University of Bonn; CPB Netherlands Bureau for Economic Policy Analysis, The Hague; Centre for Economic Policy Research (CEPR), Working Paper 372, London 2001b.

- Fischer S., Sahay R., *The Transition Economies after Ten Years*, IMF Working Paper 30, 2000. *Fraser Institute, Economic Freedom of the World Data*, http://www.freetheworld.com/datasets_efw.html (dostęp: 16.06.2012).
- Freedom House, Freedom in the World, 2012*, <http://www.freedomhouse.org/report-types/freedom-world> (dostęp: 16.06.2012).
- Friedman M., Friedman R., *Wolny wybór*, Wydawnictwo Aspekt, Sosnowiec 2006.
- Galenson W., 'Introduction', w: *Labor and Economic Development*, red. W. Galenson, Wiley, New York, 1959.
- Gerring J., Bond P., Barndt W.T., Moreno C., *Democracy and Economic Growth. A Historical Perspective*, „World Politics” 2005, nr 57.
- Głapiński A., *Kapitalizm, demokracji i kryzys państwa podatków. Wokół teorii Josepha Aloisa Schumpetera*, SGH, Warszawa 2003.
- Goldsmith A.A., *Democracy, Property Rights and Economic Growth*, „Journal of Development Studies” 1995, nr 2.
- Goldsmith A.A., *Economic Rights and Government in Developing Countries: Cross-National Evidence on Growth and Development*, „Studies in Comparative International Development” 1997, nr 2.
- Granger C.W.J., *Investigating Causal Relations by Econometric Models and Cross-spectral Methods*, „Econometrica” 1969, nr 3.
- Greif A., *Commitment, Coercion, and Markets: The Nature and Dynamics of Institutions Supporting Exchange*, w: *Handbook of New Institutional Economics*, red. C. Menard, M.M. Shirley, Springer, Berlin 2008.
- Gwartney J., Holcombe R., Lawson R., *The Scope of Government and the Wealth of Nations*, „Cato Journal” 1998, nr 2.
- Gwartney J., Holcombe R., Lawson R., *Economic Freedom and the Environment for Economic Growth*, „Journal of Institutional and Theoretical Economics” 1999, nr 4.
- Gwartney J., Lawson R., *What Have We Learned from the Measurement of Economic Freedom?*, in: *The Legacy of Milton and Rose Friedman's Free to Choose*, Federal Reserve Bank of Dallas, Dallas 2004.
- Haggard S., *Pathways From the Periphery: The Politics of Growth in the Newly Industrializing Countries*, Cornell University Press, Ithaca 1990.
- Halperin M.H., Siegle J.T., Weinstein M.M., *The Democracy Advantage. How Democracies Promote Prosperity And Peace*, Routledge, London–New York 2005.
- Hanke S.H., Walters S.J.K., *Economic Freedom, Prosperity, and Equality: A Survey*, „Cato Journal” 1997, nr 2.
- Hanson J.R., *Prosperity and Economic Freedom. A Virtuous Cycle*, „The Independent Review” 2000, nr 4.
- Harrington J., *The Commonwealth of Oceana* (1656), w: *The Commonwealth of Oceana and A System of Politics*, red. J.G.A. Pocock, Cambridge University Press, Cambridge 1992, <http://books.google.pl> (dostęp 12.11.2012).
- Hayek F.A., *The Road to Serfdom*, University of Chicago Press, Chicago 1944, wydanie polskie, *Droga do zniewolenia*, Wydawnictwo Arcana, Kraków 2003.
- Heckelman J.C., *Economic Freedom and Economic Growth: A Short-Run Causal Investigation*, „Journal of Applied Economics” 2000, nr 1.
- Heritage Foundation, *2012 Index of Economic Freedom. Methodology*, 2012, <http://www.heritage.org/index/book/methodology> (dostęp: 16.06.2012).
- Hernández-Cata E., *Liberalization and the Behavior of Output During the Transition from Plan to Market*, International Monetary Fund, Working Papers 53, 1997.

- Hewlett S.A., *Human Rights and Economic Realities: Tradeoffs in Historical Perspective*, „Political Science Quarterly” 1979, nr 3.
- Hewlett S.A., *The Cruel Dilemmas of Development: Twentieth Century Brazil*, Basic Books, New York 1980.
- Hobbes T., *The English Works*, t. 3 (*Leviathan*) (1651), http://oll.libertyfund.org/EBooks/Hobbes_0051.03.pdf (dostęp: 02.10.07).
- Hodgson G.M., *Institutions, Recessions and Recovery in the Transitional Economies*, „Journal of Economic Issues” 2006, nr 4.
- Human Development Report 2002. Deepening Democracy in a Fragmented World*, United Nations Development Programme, Oxford University Press, New York-Oxford 2002.
- Huntington S., *The Political Order in Changing Societies*, Yale University Press, New Haven 1968.
- Huntington S., Nelson J., *No Easy Choice: Political Participation in Developing Countries*, Harvard University Press, 1976.
- Hyden G., *Development and Democracy: an Overview*, w: *Development and Democracy. What Have We Learned and How?*, red. O. Elgström, G. Hyden, Routledge, New York 2003.
- Justesen M.K., *The Effect of Economic Freedom on Growth Revisited: New Evidence on Causality From a Panel of Countries 1970–1999*, „European Journal of Political Economy” 2008, nr 3.
- Kleer J., *Jednoczesność tworzenia gospodarki rynkowej i systemu demokratycznego – zaleta czy wada?*, w: *Gospodarka i demokracja w Polsce. Dojrzałość i trwałość instytucji*, red. J. Kleer, A. Kondratowicz, CeDeWu.pl, Warszawa 2007.
- Krueger A.O., *The Political Economy of the Rent-Seeking Society*, „The American Economic Review” 1974, nr 3.
- Kurzman C., Werum R., Burkhart R.E., *Democracy’s Effect on Economic Growth: A Pooled Time-Series Analysis. 1951–1980*, „Studies in Comparative International Development” 2002, nr 1.
- Lipset S.M., *Some Social Requisites of Democracy: Economic Development and Political Legitimacy*, „The American Political Science Review” 1959, nr 1.
- Marelli E., Signorelli M., *Economic Growth and Structural Features of Transition: Theoretical Framework and General Overview*, w: *Economic Growth and Structural Features of Transition*, red. E. Marelli, M. Signorelli, Palgrave MacMillan, 2010.
- Marshall M.G., Jagers K., Gurr T.R., *Polity IV Project. Political Regime Characteristics and Transitions. 1800–2010. Dataset Users’ Manual*, Center for Systemic Peace, 2011.
- Murtin F., Wacziarg R., *The Democratic Transition*, NBER Working Paper, nr 17432, 2011.
- North D.C., *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*, Cambridge University Press, Cambridge 1990.
- Olson M., *Dictatorship, Democracy, and Development*, „The American Political Science Review” 1993, nr 3.
- Olson M., *Power and Prosperity. Outgrowing Communist and Capitalist Dictatorships*, Basic Books 2000.
- Piątek D., Kukułka A., *Transformacja a wzrost gospodarczy – konkluzje*, w: *Liberalne przesłanki polskiej transformacji*, red. nauk. W. Jarmołowicz, K. Szarzec, PWE, Warszawa 2011.
- Popov V., *Shock Therapy Versus Gradualism: The End of the Debate (Explaining the Magnitude of Transformational Recession)*, „Comparative Economic Studies” 2000, nr 1.

- Przeworski A., Alvarez M.E., Cheibub J.A., Limongi F., *Democracy and Development. Political Institutions and Well-Being in the World, 1950–1990*, Cambridge University Press, New York 2009.
- Przeworski A., Limongi F., *Political Regimes and Economic Growth*, „Journal of Economic Perspectives” 1993, nr 3.
- Rao V., *Democracy and Economic Development*, „Studies in Comparative International Development” zima 1984–85.
- Rodrik D., *Institutions for High-quality Growth: What They Are and How to Acquire Them*, Centre for Economic Policy Research, Discussion Paper 2370, 2000.
- Rodrik D., *Growth Strategies*, Centre for Economic Policy Research, Discussion Paper 4100, 2003.
- Scully G.W., Slotte D.J., *Ranking Economic Liberty Across Countries*, „Public Choice” 1991, nr 2.
- Sen A., *Democracy as a Universal Value*, „Journal of Democracy” 1999, nr 3.
- Sirowy L., Inkeles A., *The Effects of Democracy on Economic Growth and Inequality: A Review*, „Studies in Comparative International Development” 1990, nr 1.
- Smith A., *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations* (1776), wydanie polskie, *Badania nad naturą i przyczynami bogactwa narodów*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007.
- Snowdon B., *Globalisation, Development and Transition. Conversations with Eminent Economists*, Edward Elgar, Cheltenham–Northampton 2007.
- Staeher K., *Reforms and Economic Growth in Transition Economies: Complementarity, Sequencing and Speed*, Bank of Finland, Institute for Economies in Transition BOFIT, Discussion Papers 1, 2003.
- Staeher K., Tamazian A., Vadlamannati K.C., *Political Determinants of Economic Reforms in the Post-Communist Transition Countries*, MPRA Paper No. 15960, 2009; <http://mpra.ub.uni-muenchen.de/15960/> (dostęp: 25.03.2011).
- Szarzec K., *Państwo w gospodarce. Studium teoretyczne – od Adama Smitha do współczesności*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2013.
- Tavares J., Wacziarg R., *How Democracy Affects Growth*, „European Economic Review” 2001, nr 45.
- Torstensson J., *Property Rights and Economic Growth: An Empirical Study*, „Kykkos. 1994”, nr 2.
- Trebilcock M.J., Mota Prado M., *What Makes Poor Countries Poor? Institutional Determinants of Development*, Edward Elgar, Cheltenham, Northampton 2011.
- Vega-Gordillo M., Álvarez-Arce J. L., *Economic Growth and Freedom: a Causality Study*, „Cato Journal” 2003, nr 2.
- Weede E., *Economic Freedom and Development: New Calculations and Interpretations*, „Cato Journal” 2006, nr 3.
- Weingast B.R., *The Political Foundations of Democracy and the Rule of Law*, „American Political Science Review” 1997, nr 2.
- Windmeijer F., *A Finite Sample Correction for the Variance of Linear Efficient Two-step GMM Estimators*, „Journal of Econometrics” 2005, 1.
- Wolf H.C., *Transition Strategies: Choices and Outcomes*, Princeton Studies in International Finance 85, 1999.
- Wu W., Davis O.A., *The Two Freedoms, Economic Growth and Development: An Empirical Study*, „Public Choice” 1999, nr 1–2.

ECONOMIC FREEDOM AND DEMOCRACY AND ECONOMIC GROWTH IN TRANSITION COUNTRIES

Summary

The objective of this paper is to analyse the relationship between political freedom (democracy) and economic freedom and economic growth in transition countries. The paper is organized as follows: 1) literature review about relationship between political and economic freedom and economic growth in developed and transition countries; 2) the description of democracy and economic freedom in 25 transition countries in 1990–2011; 3) verification of the causality relationship in the Granger sense and conclusions. According to the research, in transition countries, democracy and economic growth are not competitive goals of development, and economic freedom has a positive impact on economic growth. Usually the changes in political and economic freedom took place at the same time. Countries of a significant scope of political freedom also offer a lot of economic freedom, and vice versa: in countries where the political system is repressive, the level of economic freedom is low.

Key words: economic freedom, political freedom, economic growth, transition countries

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ СВОБОДА И ДЕМОКРАТИЯ И ЭКОНОМИЧЕСКИЙ РОСТ В ПЕРИОД ПРЕОБРАЗОВАНИЙ

Резюме

Целью статьи является анализ зависимости между политической и экономической свободой (демократией) с одной стороны и экономическим ростом с другой, в странах находящихся в процессе преобразований. Статья состоит из следующих частей: 1) обзор результатов исследований, касающихся зависимости между политической и экономической свободой и экономическим ростом в развитых странах и в странах находящихся в процессе преобразований; 2) характеристика демократии и экономической свободы в 25-ти трансформирующихся странах в период 1990-2011; 3) эконометрический анализ с использованием теста Грэнджера на причинность, а также выводы. Из проведенного анализа следует, что в трансформирующихся странах демократия и экономический рост не были конкурентными целями развития. Экономическая свобода положительно влияла на темпы экономического роста. Расширение политической свободы обычно сопровождалось увеличением экономической свободы. Страны с большим диапазоном политической свободы предлагают широкую экономическую свободу и, наоборот, в странах с репрессивной политической системой экономическая свобода является низкой.

Ключевые слова: экономическая свобода, политическая свобода, демократия, экономический рост, страны проходящие процесс трансформации

Aneks

Tabela 1

Zmienne wykorzystane w badaniu

Nazwy zmiennych	Oryginalne nazwy poszczególnych indeksów bądź ich krótka charakterystyka	Źródło
Δy	Roczna zmiana realnego PKB <i>per capita</i> (ceny stałe z 2000 r. w dol. USA)	<i>World Development Indicators</i> , Bank Światowy
<i>Polity 2</i>	Political regime index	Projekt <i>Polity IV</i> (Marshall, Jagers i Gurr 2011)
<i>FH_PR</i> <i>FH_CL</i> <i>FH</i>	Political Rights index Civil Liberties index Średnia arytmetyczna <i>FH_PR</i> i <i>FH_CL</i>	<i>Freedom in the World</i> , Freedom House Organization
<i>IEF</i> <i>IEF_Business</i> <i>IEF_Trade</i> <i>IEF_Fiscal</i> <i>IEF_Gov_Spend</i> <i>IEF_Monetary</i> <i>IEF_Invest</i> <i>IEF_Financial</i> <i>IEF_Property_Rights</i> <i>IEF_Corruption</i> <i>IEF_Labor</i>	Overall Score Business Freedom Trade Freedom Fiscal Freedom Government Spending Monetary Freedom Investment Freedom Financial Freedom Property Rights Freedom from Corruption Labor Freedom	<i>Index of Economic Freedom</i> , Heritage Organization
<i>Business_start_cost</i>	Starting a Business – Cost	<i>Doing Business</i> , Bank Światowy
<i>Enforcing_contr_time</i>	Enforcing Contracts – Time	
<i>Enforcing_contr_cost</i>	Enforcing Contracts – Cost	
<i>Investor_protect</i>	Protecting Investors – Strength of investor protection index	

Źródło: Opracowanie własne.

Tabela 2
Statystyki opisowe

Zmienne	Obs.	Śred- nia	Odch. stand.	Min.	Q1	Me- diana	Q3	Maks.
Δy	510	1,02	0,09	0,56	1	1,04	1,07	1,33
<i>Polity_2</i>	531	3,92	6,48	-9	-3	7	9	10
<i>FH_PR</i>	531	3,45	2,1	1	1	3	6	7
<i>FH_CL</i>	531	3,48	1,72	1	2	3	5	7
<i>FH</i>	531	3,46	1,88	1	1,5	3,5	5	7
<i>IEF</i>	421	57,08	9,56	30	50,5	57,3	64,6	78
<i>IEF_Business</i>	421	64,09	12,7	30	55	65,2	70,5	100
<i>IEF_Trade</i>	421	72,95	12,32	17,6	65,2	75	82,4	89,2
<i>IEF_Fiscal</i>	421	75,17	13,06	37,3	67,3	78,6	85,1	98,4
<i>IEF_Gov_Spend</i>	416	59,6	20,08	2,9	44,18	61	75,6	95,5
<i>IEF_Monetary</i>	385	68,24	15,15	10,4	63	71,8	78,6	91,1
<i>IEF_Invest</i>	421	52,7	19,98	10	30	50	70	90
<i>IEF_Financial</i>	421	51,45	21,04	10	30	50	70	90
<i>IEF_Property_Rights</i>	421	42,22	16,38	10	30	35	50	90
<i>IEF_Corruption</i>	421	32,88	14,46	10	23	30	43	70
<i>IEF_Labor</i>	200	62,69	14,63	30	55,28	61,3	70,88	100
<i>Business_start_cost</i>	190	11,57	11,73	1	4,05	8,8	13,7	85,1
<i>Enforcing_contr_time</i>	190	375,13	174,7	1	269	365	509	980
<i>Enforcing_contr_cost</i>	190	23,29	8,1	12	16,6	22,2	29	41,5
<i>Investor_protect</i>	144	5,13	1,13	1,7	4,6	5	6	7,7

Źródło: Opracowanie własne.

Tabela 3
Ostateczne rezultaty testów przyczynowości w sensie Grangera dla Δy
i poszczególnych analizowanych zmiennych

Zmienne	Dane roczne – poszczególne opóźnienia (wartości q)					Pięcioletnie średnie
	1	2	3	4	5	
<i>Polity_2</i>	←		←	←	↔	→
<i>FH_PR</i>		↔		←	←	→
<i>FH_CL</i>	←	↔		←	→	→
<i>FH</i>	←	→				→
<i>IEF</i>	→			→	→	↔
<i>IEF_Business</i>						↔
<i>IEF_Trade</i>	↔				←	
<i>IEF_Fiscal</i>			→			
<i>IEF_Gov_Spend</i>		→			→	↔
<i>IEF_Monetary</i>	←	←		←		
<i>IEF_Invest</i>	→	↔	↔	→	↔	→
<i>IEF_Financial</i>	↔	↔	↔	↔	↔	→
<i>IEF_Property_Rights</i>	→	←	←	↔	→	→
<i>IEF_Corruption</i>	→	→	↔	→	→	→
<i>IEF_Labor</i>		↔		←		bd.
<i>Business_start_cost</i>						bd.
<i>Enforcing_contr_time</i>					←	bd.
<i>Enforcing_contr_cost</i>	←			←		bd.
<i>Investor_protect</i>				→	bd.	bd.

Źródło: Opracowanie własne. Znak „→” wskazuje, że dana zmienna okazała się przyczyną w sensie Grangera Δy ; znak „←” oznacza, że to Δy była przyczyną w sensie Grangera dla danej zmiennej; a znak „↔” oznacza wzajemną przyczynowość w sensie Grangera; skrót „bd.” wskazuje, że dla danego opóźnienia nie przeprowadzono obliczeń. Szczegółowy opis sposobu przeprowadzania testów przyczynowości w sensie Grangera znajduje się w tekście.

Tabela 4
Rezultaty testów Walda dla następującej hipotezy zerowej:
dana zmienna nie była przyczyną wzrostu PKB w sensie Grangera

Zmienne	Dane roczne – poszczególne opóźnienia (wartości q)														
	1			2			3			4			5		
	Obs.	Wart. emp.	Wart. kryt.	Obs.	Wart. emp.	Wart. kryt.	Obs.	Wart. emp.	Wart. kryt.	Obs.	Wart. emp.	Wart. kryt.	Obs.	Wart. emp.	Wart. kryt.
<i>Polity_2</i>	485	1,41	3,84	460	0,13	5,99	435	0,69	7,81	410	1,48	9,49	385	11,75	11,1
<i>FH_PR</i>	484	-0,01	3,84	459	9,44	5,99	434	2,39	7,81	409	5,17	9,49	384	9,66	11,1
<i>FH_CL</i>	484	1,68	3,84	459	6,94	5,99	434	4,71	7,81	409	7,51	9,49	384	12,62	11,1
<i>FH</i>	484	0,36	3,84	459	12,66	5,99	434	-3,52	7,81	409	6,59	9,49	384	6,98	11,1
<i>IEF</i>	396	5,92	3,84	371	-0,03	5,99	346	-1,17	7,81	321	9,76	9,49	296	33,43	11,1
<i>IEF_Business</i>	396	3,18	3,84	371	-2,9	5,99	346	-0,85	7,81	321	-25,5	9,49	296	-0,23	11,1
<i>IEF_Trade</i>	396	9,83	3,84	371	-1,08	5,99	346	-10,3	7,81	321	-25,8	9,49	296	-3,59	11,1
<i>IEF_Fiscal</i>	396	1,75	3,84	371	2,6	5,99	346	11,5	7,81	321	-3,71	9,49	296	8,38	11,1
<i>IEF_Gov_Spend</i>	391	3,43	3,84	365	7,05	5,99	340	1,9	7,81	315	-8,4	9,49	290	12,73	11,1
<i>IEF_Monetary</i>	360	-2,63	3,84	333	-16,7	5,99	306	-11,6	7,81	280	-17,9	9,49	254	-26,21	11,1
<i>IEF_Invest</i>	396	10,4	3,84	371	8,74	5,99	346	15,8	7,81	321	11,65	9,49	296	34,37	11,1
<i>IEF_Financial</i>	396	10,7	3,84	371	6,57	5,99	346	13,02	7,81	321	11	9,49	296	36,31	11,1
<i>IEF_Property_Rights</i>	396	4,24	3,84	371	4,22	5,99	346	6,5	7,81	321	12,13	9,49	296	29,32	11,1
<i>IEF_Corruption</i>	396	13,5	3,84	371	10,4	5,99	346	13,34	7,81	321	9,55	9,49	296	14,03	11,1
<i>IEF_Labor</i>	175	-0,99	3,84	150	7,66	5,99	125	1,67	7,81	<i>100</i>	<i>0,93</i>	<i>2,47</i>	75	<i>0,4</i>	<i>2,36</i>
<i>Business_start_cost</i>	166	-5,23	3,84	142	-3,24	5,99	118	-7,21	7,81	<i>94</i>	<i>-1,39</i>	<i>2,48</i>	<i>69</i>	<i>1,64</i>	<i>2,38</i>
<i>Enforcing_contr_time</i>	166	-4,48	3,84	142	-3,86	5,99	118	-6,22	7,81	<i>94</i>	<i>-0,72</i>	<i>2,48</i>	<i>69</i>	<i>-2,59</i>	<i>2,38</i>
<i>Enforcing_contr_cost</i>	166	-5,2	3,84	142	-2,51	5,99	118	-5,32	7,81	<i>94</i>	<i>-0,84</i>	<i>2,48</i>	<i>69</i>	<i>-0,32</i>	<i>2,38</i>
<i>Investor_protect</i>	120	-16,4	3,84	<i>96</i>	<i>-4,06</i>	<i>3,1</i>	72	2,33	2,75	48	33,2	2,62	n/a	n/a	n/a

Źródło: Opracowanie własne. Testy, w których wartość empiryczna okazała się większa od wartości krytycznej (co pozwoliło na odrzucenie hipotezy zerowej o braku przyczynowości w sensie Grangera), zostały pogrubione. W przypadku modeli, w których liczba obserwacji była mniejsza lub równa 100, zastosowano statystykę testową o rozkładzie F (równanie 8) – modele te wyróżniono w tabeli kursywą. Dla pozostałych modeli zastosowano statystykę, która posiada rozkład chi-kwadrat (równanie 9).

Tabela 5
Rezultaty testów Walda dla następującej hipotezy zerowej:
wzrost PKB nie był przyczyną zmian danej zmiennej w sensie Grangera

Zmienne	Dane roczne – poszczególne opóźnienia (wartości q)														
	1			2			3			4			5		
	Obs.	Wart. emp.	Wart. kryt.	Obs.	Wart. emp.	Wart. kryt.	Obs.	Wart. emp.	Wart. kryt.	Obs.	Wart. emp.	Wart. kryt.	Obs.	Wart. emp.	Wart. kryt.
<i>Polity_2</i>	485	64,92	3,84	460	-131	5,99	435	26,05	7,81	410	30,94	9,49	385	194,9	11,1
<i>FH_PR</i>	484	-75,6	3,84	459	20,86	5,99	434	-160,2	7,81	409	221,8	9,49	384	275,6	11,1
<i>FH_CL</i>	484	657,9	3,84	459	335,9	5,99	434	-107,1	7,81	409	552	9,49	384	-283,8	11,1
<i>FH</i>	484	357	3,84	459	-443,9	5,99	434	-414,8	7,81	409	-247,7	9,49	384	-219,6	11,1
<i>IEF</i>	396	-57,09	3,84	371	-30	5,99	346	-145,7	7,81	321	-198,9	9,49	296	-125,5	11,1
<i>IEF_Business</i>	396	-34,1	3,84	371	-4,47	5,99	346	1,75	7,81	321	-7,47	9,49	296	-28,7	11,1
<i>IEF_Trade</i>	396	5,8	3,84	371	-8,65	5,99	346	5,55	7,81	321	-25,32	9,49	296	155,9	11,1
<i>IEF_Fiscal</i>	396	-34,9	3,84	371	-110,3	5,99	346	-30,1	7,81	321	-104,7	9,49	296	-78,96	11,1
<i>IEF_Gov_Spend</i>	390	-11,5	3,84	365	-3,27	5,99	340	-13,16	7,81	315	-39,9	9,49	290	-39,2	11,1
<i>IEF_Monetary</i>	358	15,02	3,84	331	13,1	5,99	305	-32,3	7,81	279	30,26	9,49	254	-58,1	11,1
<i>IEF_Invest</i>	396	-246,5	3,84	371	117,1	5,99	346	-38,62	7,81	321	-34,37	9,49	296	132	11,1
<i>IEF_Financial</i>	396	14,57	3,84	371	83,4	5,99	346	35,37	7,81	321	28,85	9,49	296	62,4	11,1
<i>IEF_Property_Rights</i>	396	-37,16	3,84	371	103,7	5,99	346	171,8	7,81	321	110,8	9,49	296	-155,8	11,1
<i>IEF_Corruption</i>	396	-11,1	3,84	371	0,88	5,99	346	-27,38	7,81	321	-74	9,49	296	-38,65	11,1
<i>IEF_Labor</i>	175	2,94	3,84	150	8,49	5,99	125	5,58	7,81	100	4,9	2,47	75	-0,41	2,36
<i>Business_start_cost</i>	166	-1,19	3,84	142	-0,34	5,99	118	-1,7	7,81	<i>94</i>	<i>0,57</i>	<i>2,48</i>	<i>69</i>	-2,45	2,38
<i>Enforcing_contr_time</i>	166	-0,38	3,84	142	-2,34	5,99	118	2,01	7,81	<i>94</i>	<i>1,71</i>	<i>2,48</i>	69	2,38	2,37
<i>Enforcing_contr_cost</i>	166	12,04	3,84	142	-10,5	5,99	118	-3,23	7,81	94	30,96	2,48	<i>69</i>	<i>1,8</i>	<i>2,37</i>
<i>Investor_protect</i>	120	-53,19	3,84	96	-3,56	3,1	72	-6,07	2,74	48	-6,68	2,61	n/a	n/a	n/a

Źródło: Opracowanie własne. Testy, w których wartość empiryczna okazała się większa od wartości krytycznej (co pozwoliło na odrzucenie hipotezy zerowej o braku przyczynowości w sensie Grangera), zostały pogrubione. W przypadku modeli, w których liczba obserwacji była mniejsza lub równa 100, zastosowano statystykę testową o rozkładzie F (równanie 8) – modele te wyróżniono w tabeli kursywą. Dla pozostałych modeli zastosowano statystykę, która posiada rozkład chi-kwadrat (równanie 9).

Tabela 6
Rezultaty testów Walda dla pięcioletnich średnich

Zmienne	Hipoteza: dana zmienna nie była przyczyną wzrostu PKB w sensie Grangera			Hipoteza: wzrost PKB nie był przyczyną zmian danej zmiennej w sensie Grangera		
	Obs.	Wart. emp.	Wart. kryt.	Obs.	Wart. emp.	Wart. kryt.
<i>Polity_2</i>	75	17,14	3,97	75	-2,21	3,97
<i>FH_PR</i>	75	13,26	3,97	75	1,55	3,97
<i>FH_CL</i>	75	21,05	3,97	75	-1,01	3,97
<i>FH</i>	75	17,99	3,97	75	-0,91	3,98
<i>IEF</i>	69	9,43	3,99	69	6,82	3,99
<i>IEF_Business</i>	69	9,15	3,99	69	5,49	3,99
<i>IEF_Trade</i>	69	-2,03	3,99	69	-3,48	3,99
<i>IEF_Fiscal</i>	69	-1,26	3,99	69	0,35	3,99
<i>IEF_Gov_Spend</i>	68	8,12	3,99	68	7,29	3,99
<i>IEF_Monetary</i>	62	3,65	4	62	1,2	4
<i>IEF_Invest</i>	69	14,07	3,99	69	-3,3	3,99
<i>IEF_Financial</i>	69	14,97	3,99	69	-5,84	3,99
<i>IEF_Property_Rights</i>	69	4,1	3,99	69	-0,32	3,99
<i>IEF_Corruption</i>	69	9,07	3,99	69	1,12	3,99

Źródło: Opracowanie własne. Testy, w których wartość empiryczna okazała się większa od wartości krytycznej (co pozwoliło na odrzucenie hipotezy zerowej o braku przyczynowości w sensie Grangera), zostały pogrubione. W przypadku wszystkich modeli zastosowano statystykę testową o rozkładzie F (równanie 8).